

Om Linnefors järnbruk

Efter Karl XII:s långvariga krig i början på 1700-talet vaknade det svenska näringslivet så småningom upp till blomstring under den sk Frihetstiden. I Bergslagen hade man sedan gammalt hållit på med järnhantering, och driftigt folk därifrån sökte sig till andra delar av landet med sin verksamhet. Enbart i Småland anlades ett trettiotal järnbruk, och ett av dessa var Linnefors Bruk. Linneforsbruket och de flesta övriga förblev helt små anläggningar vilka snabbt konkurrerades ut under 1800-talet av större bruk med moderna framställningsmetoder.

I tidigare årgångar av "I Dackebygd" har förekommit ett flertal inslag om Linnefors järnbruk, men mycket mera information finns att få fram ur olika arkiv. Vi har ibland i Linnefors byalag talat om hur lite vi egentligen vet om brukets historia och om hur det såg ut under sina glansdagar. Som resultat av några enkla efterforskningar kan vi här presentera en del material om brukets tillkomst och dess första ägare. Privilegiebrevet från 1735 har erhållits från Riksarkivet. Texten återges ordagrant och – även om det känns en smula ovanligt tyda dåtidens ord och uttryck – tycker vi, att dokumentet bör läsas i ursprunglig version.

Varför ansågs just Linnefors vara en lämplig plats för ett järnbruk? Privilegiebrevet ger svaret: Tillgång till myrmalm, skog och vattenkraft var avgörande. Dessutom tog man hänsyn till avsättningsmöjligheterna – bruken fick inte ligga för nära varandra och konkurrera med likartade produkter, ansåg de beskyddande myndigheterna. Kungl Bergskollegium gjorde, som framgår av privilegiet, ytterst ingående undersökningar beträffande malm- och skogstillgången. Det är dock anmärkningsvärt, att man underlät att uttala sig om vattentillgången – Linne-

fors Bruk måste ha besvärats av vattenbrist under torra somrar och höstar!

Vad vet vi om folket, som bodde på platsen, när bruket anlades? Om bonden Anders Nilsson, som bodde på Hovgård, och så småningom fick flytta på sig när bruksgården byggdes, vet vi ingenting. Det finns inte ens folkbokföringsuppgifter om honom, eftersom sk husförhårens- och flyttningslängder ej fördes förrän i början av 1800-talet i Vissefjärda socken. Om brukspatronerna Schröder och deras släkt har dock uppgifter gått att få från annan källa än kyrkoböckerna.

Folkbokföring genom kyrkans försorg hade påbörjats långt tidigare på andra håll i Sverige. Men prästerna i Vissefjärda tyckte kanske att det var sådant avstånd och framförallt så besvärlig väg från biskopen och andra övervakande myndigheter att man inte behövde följa alla nymodigheter i riket i övrigt. Vi kan dock glädja oss åt den kyrkans krönika, "Märkvärdiga händelser som sig uthi Wissefierda sockn til-dragit", där dåvarande kyrkoherde Bechstadius ingående skildrat invigningen av järnbruket 1738. Om detta har berättats i tidigare årgångar av årsboken.

Det är alltid vanskligt för lekmän att söka tolka ortsnamns betydelse och ursprung, men vi kan kanske ändå göra ett försök. Man kan tänka sig att första delen Linne- i Linnefors har samma betydelse som i en del andra ortsnamn, där det gamla ordet "linn" förekommer i betydelsen "gräns". Ån från sjön Törn har ju onekligen i gamla tider varit gräns mellan Kronoberg och Kalmar län. Men nu är nog länsgränserna i dessa sammanhang rätt nya påfund. Dessutom förekommer knappast sista delen i namnet, -fors, som efterled i några äldre sydsvenska ortsnamn. Det förefaller, av olika dokument att döma, som om släkten Schröder redan på 1600-talet innehaft ett bruk med namn Lindfors, ehuru det är oklart var detta bruk varit beläget. Om det äldre Lindfors nedlagts eller avyttrats, är det kanske naturligt att det nya bruket fick samma namn, fast det skrevs som Lindefors. Man kan läsa Bechstadius' krönika om invigningen ". . . detta nya järnbruk, hwars namn han med hög röst utropade, LINDEFORS". Namnet har sedan i talspråk och så småningom även i skriftspråk förändrats till nuvarande Linnefors.

Det till Linnefors järnbruk hörande jordbruket bestod till sin huvuddel av nuvarande Hovgårds ägor. Namnet Hovgård skrevs på 1800-talet

Hogård och måste ha utvecklats ur det namn Hogård, som vi träffar på i privilegiebrevet från 1735. Förstavelsen Ho- i Hogård förekommer i betydelsen "hög" i äldre ortsnamn. Hogård kan alltså betyda den högt eller högre belägna gården, vilket kan ha hänsyftat på nuvarande byggnadsplatsen eller ägor söder därom. Ursprungligen betydde gård endast ett inhägnat markområde; ordet gård i denna betydelse lever kvar i "gårdesgård". Man kan därmed anta att Hogård är mycket gammalt – men det är en annan historia än den om Linnefors järnbruk.

1735. d: 22 oct: Lindefors Bruks Privilegium

Wij underskrefne Pæsdent, Bergs-Råd och Assessorer uti Kongl: Majts och Riksens Bergs Collegio giörom witterligit, at hos oss hafwer Bruks Patronen Daniel Schröder genom insinuerad supplique andragit, huruledes han, så wäl i Cronobergs Län, Konga Härad, ock Wissesfjerda Sochn, som några thernästomkring grantzande tracter uti Calmare Län, skall låtit inspana, ock försöka åtskilliga Siöar ock Myrar, hwaruti skall finnas tillräckelig järn- ock Myrmalm, som efter anstält prof befunnits af god ock seg materia; Ock emedan ofwannämnda Malmtäckter efter alt utseende, skola wara af den tillräckelighet, at the nu ock i framtiden til et Bruksinrättande kunna förslå, ock ther omkring jämwäl en ansenlig ömnoghet af skog skall wara at tilgå: Ty hafwer han om Kongl. Collegie tilstånd anhållit, at uti Hogårds Ström, som löper ifrån Törnen Siön uti ofwannämnda Härad ock Sochn, derest han et tienligit byggnings ställe skall utsedt, ock med Wederbörande therom öfwerens kommit, få inrätta et Jernbruk, bestående af en Masugn, en Stångjerns ock en Manufactur Hammare. I anledning hwaraf Kongl. Collegium anbefalt Berg Mästaren i orten Wälbetrodde Gustav Lemoine at öfwer thenna sökta Bruks Byggnaden uti alla wederbörandes närwaro, efter therom skiedde publicationer, anställa en laga ock ordentelig undersökning, hafwandes ock Berg Mästaren then samma i Mai månad nästförleden år förrättat, ock thet theröfwer författade instrumentet til Kongl. Collegium insändt, huruledes Brukspatronen Schröder, uti Hogårds Ström, som är Grantzte skillnad emellan Cronobergs ock Calmare Läner, utsedt sig et tienligit byggnings ställe för thes intenderade Jernbruk, uppa then sidan, som är belägit uti Cronobergs Län, ock therom afhandling ingädt med Aboen på Skatte Cronohemmanet Hogården, Bonden Anders Nilsson, hwilken jämwäl under ransakningen widgädt, thet han med Brukspatronen öfwerens kommit, ock uplatit honom så stor del af nämte Ström, som Hogårds hemmanet tilkommer, sasom ock nödigt utrymme på hemmanets ägor till byggnings ställe, Kohlplats, ock andra nödiga hus. På andra sidan om strömmen uti Calmare län, ock på Capellans bostället Skieppeboda ägor, som äro Crono, hafwer jämwäl Bruks Patron Schröder förskaffat sig frihet att inrätta nödigt damfäste, så wäl genom contract med bostälsinnehafwaren Comministeren Wördige och Wällärde

Om invigningen af järnbruket år 1738 berättar kyrkoherde Bechstadius i sin krönika, huru standspersoner från Karlskrona, Kalmar och Växjö kommit tillstädes liksom en stor menighet från trakten. Hornblåsare spelade, kyrkoherden höll invigningsguds tjänst och avslutade sin mäktiga predikan med att utropa: Lindefors skall vara ditt namn! I samma ögonblick sköts dubbel svensk lösen från kanoner, uppställda på masugnsbron. (Teckning: Carl Johan Olsson)

Nils Brom, hwarwid Bruks Patronen sig förbundet, att med egen bekostnad lata flytta en i Hogårds Ström belägen ock Prästebordet tillhörig Sqwalte-qwarn längre ned, samt at alltid lämna honom fritt watten till all thes mäld, som ock förmedelst Landshufdinga ämbetet i Calmare län och Ven. Consistorii thersamma städes gifne Resolutioner af 12 Juny 1734, hwarigenom honom äfwen tillstånd lämnats, at på ofvannämnde Capellans boställe få giöra och inrätta nödigt damfäste til thes nya intenderade Jernbruk. Likaledes hafwer han ock med Aboerne på Skatte Crono hemmanet Karamåla sig förenat, så wäl om theres i samma Ström nedan för bygnings stället belägne Sqwalte qwarnar, som ock hwad upp- ock afdämning angår at på sådan händelse hålla dem i alla mål skadeslösa, hafwandes sig förbundet at åhrln währ ock höst, Walbormässa och Matsmässa tijden utsläppa wattnet wid Hogårds Ström, hwaremot the lemnat honom frihet, at til thes nya Bruks bygnad betiäna sig af Tiörnen Siön, ock then til sin nytta ock förmån använda, samt i öfrigit hafwer, så wäl the, som then öfriga närwarande allmogen utläfwat, at gå honom med Kohlningar, Kjörslor och förssler, emot skiälig betalning tilhanda.

Widare, ock hwad Malmfourneringen til thetta wärket beträffar, så gifwer ransakningen wid handen, at uti Siön Törnen, som är öfwer en mil lång, ock mäst 2 til 3 fierdingswäg bred skall en myckenhet järnmalm finnas, dels Skragg, men mästadelen af then så kallade ymnige eller Perle Malmen, hwilken senare har thet anseendet, jern skulle theraf blifwa godt ock segt, samt i öfrigit så tilräckelig, at Bruket theraf allena i många åhr, synes kunna underhållas; thesutom hafwer Bruks Patron Schröder til thes säkerhet låtit försöka och efterspana Malm uti följande Siöar, namln Torsiö, Ahlsiö, Kiäsiön, Sylängen, Witterhöfden, Yfwa Siön, Skieppens Siö, Holganäs, Gressens ock Ya Siöar, belägne dels i Calmare dels i Cronobergs läner, hwarest äfwen tilräckelighet af tämmeln godartad malm skall vara at tilgå.

Anbelangande nödig skog til thetta wärkets drifwande, så är then wid undersökningarne, straxt inwid Byggnings stället, som på en half til en mihls längd theromkring, befunnen wara mycket ymnig, och bestå mästadelen af Tall ock Gran, samt här ock ther några små dock ganska ringa bokhult, ock theribland några ekar tilfinnandes, jämwäl på några ställen uti backar ock bergen, wackra furu skogar tienlige til stor- ock annan byggnad, dock ei sådana, som til masteträn utstämplade äro. Thesutom skall mäst på hela denna tracten wara god ock wäxtelig mark, så at fast åboerne tämmeln starkt brukat swediande, skall äntå ingen synnerlig afsaknad wara, utan skogen mäst öfwer alt tämmeln wacker ock kohlför, bestämdes thessa skogar til största delen af Crono ock Skatte Natur, förutom några få på frälseägor, thermed Bruks-Patronen utlåtit sig ei wilja i något mål, utan frälsemannens gifna tillstånd befatta eller sig theraf betiena. I öfrigit skall ei eller thetta wid Hogårds Ström intenderade Jernbruk några andra wärk, så nära therintill wara belägna, at thet på något sätt kan wara them i en eller annan måtto till förfång, hwarken uti Malmtäckt, skog eller andra nödwändigheter, warandes allenast Lässebo Bruk, som Bruks Patron Schröder sielf är ägare utaf, thet endaste som närmast hit in til gräntsar.

Nu allthenstund Kongl. Collegium utaf thetta alt, med hwad mera, som ransakningen innehåller, inhämtat ock befunnit, thet Bruks Patron Schröder, icke allenast förwärfwat sig et tienligit Byggnings ställe, samt med Wederbörande förenat sig om nödigt damfäste på båda sidor om Hogårds Ström, som ofwan förmält är, utan ock, at han utur åtskillige Siöar ock Myror, kan hafwa god ock tilräckelig Malm, at nu ock i framtiden fournera en masugn med, jämwäl at skogarna theromkring, som mäst berättats wara Crono ock Skatte, äro så ymnige at man i längden ei har til befara någon brist på Kohl ock nödigt Timmer samt Byggnings Wärke, utan projudice i en eller annan måtto för andra äldre wärk, hafwandes ei eller någon wid ransakningen mot thetta intenderade Wäret, haft thet ringaste at påminna, utan Allmogen rundt theromkring på allt sätt wist sig hugade til thetta Bruk med Kohlning, Kiörsslor, förssler ock annat, enligt the med honom ingångne contracter at bidraga. För then skull uppå Hans Kongl. Mayts samt dragande Kall ock

Karta
 öfver
 HOFGÅRD
 eller
 LINNEFORS BRUK

upprättad År 1860

Ur Ägobeskrivning

1-7 Trädgårdsland

10-13 Trädgårdsland

17 Tomtåker

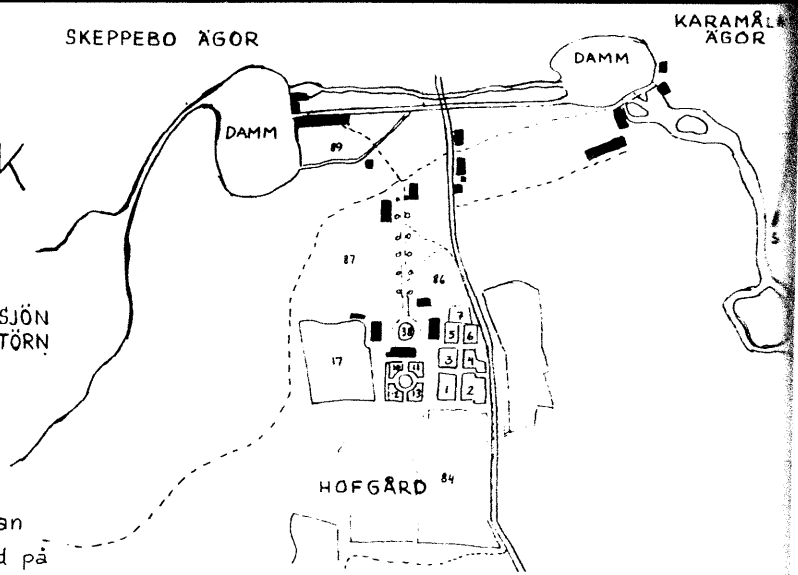
38 Gårdsplan

84 Park

86-87 Bruksplan vid Ladån

89 Bruksplan vid Smedjan

Utdrag från karta förvarad på
 Lantmäteri kontoret i Kalmar
 Bearbetningen utförd av Karl-J. Olsson

ämhetets wägnar, hafwer Kongl. Collegium i kraft af thette thes öpne Privilegio, welat lämna Bruks Patronen Daniel Schröder frihet ock tilstånd, at uppå ofwannämnda utsedda Byggnings ställe uti Hogårds Ström få inrätta ock uppbygga en Masugn, en Stångjärnshammare med twenne Härdar ock en Manufakturhammare, under thet förbehåld, at han, the äldre wärken, i synnerhet Husaby Cronbruk ock Åhlshults Masugn til projudice ei får til sahlu låta stöpa några Kakelugnar, ock thet wid 50 D:r wite ock warans confiscation. Ock hwad Eke ock Boketrän widkommer, som kunna finnas på the skogar, som han til thes nya wärck tänker betiena sig utaf, så är honom ei heller tillåtit, at utan wederbörandes lof ock utsyning, några sådana fälla, icke heller at til Kohlning använda timmer ock Furuskog, eller ock ännen thertill, hwilka til annat nödwändigare böra besparas, utan efterlåtes honom til Kohlning ock annan brukets förnödenhet, at utaf Tall- ock gran-skog samt Ahl ock Biörk sig få betiena.

För öfrigit tillägges innehafwaren af thetta nya Bruk, Nio Åhrs frihet för all afgift utaf. (oläsligt) Wärken til Kl. Mayts ock Cronan ifrån thetta Privilegii dato, så ock alla the förmohner ock friheter i gemen, som Kongl. Bergs ordningarne slika wärck förunna ock tillägga. Thet alla som wederbör, hafwa sig at efterrätta. Till yttermera wisso hafwer Wij thetta med våra händers underskrift, samt Kongl. Mayts ock Riksens Bergs Collegii Sigill bekräftadt. Stockholm d. 22 Octob: 1735

C. Ribbing

A. Zeyell J. Bergenstierna

E. Swedenborg

G. Vallenius L. Colling

/ Nils Porath

Privileg. för Bruks Patron Daniel Schröder på en Masugn-, en Stångjärns- ock en Knip Hammars inrättande.

Torsten Israelsson. Linnefors. Emmaboda. har gått bort i en ålder av 84 år.

Artikeln publicerades 2 februari 2016.

"Dackebygd" 1975

Ett oväntat dödsbud nådde oss för några dagar sedan då vi fick veta att Torsten Israelsson hastigt avlidit på sjukhuset i Kalmar. Torsten var född i Eringsboda 1931. Han utbildade sig till elingenjör och arbetade som sådan både i Sverige och USA. Efter sin pensionering bosatte sig Torsten i Linnefors Vissefjärda men flyttade för cirka tre år sedan till Emmaboda. Torstens minne kommer i stor utsträckning att bevaras genom de olika projekt som han engagerat, plikttroget och ideellt arbetade med till gagn för sin hembygd.

I **Emmabodabygdens** arkivförening verkade han på det sättet under många år. Under datoriseringens första år var det Torsten som kunnigt och noggrant byggde upp det fina arkiv vi har i dag. När vi som första stora industriarkiv fick ta hand om Flygts (numera Nylem) handlingar, var det Torsten som visste hur dessa bäst skulle ordnas för att bli sökbara. Även de mindre föreningsarkiven omfattade han med samma genuina intresse. Förutom det rent praktiska arbetet fungerade Torsten som föreningens sekreterare under åtskilliga år. Som person verkade han helst i det tysta. Han ville verkligen inte framhäva sig själv. Men hans stora kunnande, goda kamratskap, fina och sparsmakade humor kommer vi, som arbetade med honom, att sakna mycket.